

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQI VA TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

Sidiqova Yulduz Sobirovna

Osiyo xalqaro universiteti

“Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

Tel.: +998 91 416 40 32

E-mail: yulduzsobirova048@jmail

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22747357>

Annotatsiya. Tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqi va tafakkurini rivojlantirishda didaktik o‘yinlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Didaktik o‘yinlarning lug‘at boyligini kengaytirish, bog‘lanishli nutqni shakllantirish, taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish hamda sabab-oqibat munosabatlarini anglash kabi tafakkur jarayonlarini faollashtirishdagi o‘rni asoslangan. Shuningdek, amaliyotda qo‘llash mumkin bo‘lgan o‘yin turlari va ularning kutiladigan natijalari tavsiflangan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta‘lim, nutq, tafakkur, didaktik o‘yin, lug‘at boyligi, bog‘lanishli nutq, mantiqiy fikrlash, bilish faoliyati.

Abstract. The thesis highlights the pedagogical potential of using didactic games in the development of speech and thinking in preschool children. It substantiates the role of didactic games in expanding vocabulary, developing coherent speech, and activating such cognitive processes as comparison, analysis, generalization, and understanding cause-and-effect relationships. In addition, the types of games that can be used in practice and their expected outcomes are described.

Keywords: preschool education, speech, thinking, didactic game, vocabulary, coherent speech, logical thinking, cognitive activity.

Аннотация. В тезисе освещены педагогические возможности использования дидактических игр в развитии речи и мышления детей

дошкольного возраста. Обоснована роль дидактических игр в расширении словарного запаса, формировании связной речи, активизации таких мыслительных процессов, как сравнение, анализ, обобщение, а также понимание причинно-следственных связей. Кроме того, охарактеризованы виды игр, которые могут применяться на практике, и ожидаемые результаты их использования.

Ключевые слова: дошкольное образование, речь, мышление, дидактическая игра, словарный запас, связная речь, логическое мышление, познавательная деятельность.

Maktabgacha yosh davri bolaning intellektual, nutqiy, ijtimoiy va hissiy rivojlanishida alohida ahamiyatga ega. Aynan shu bosqichda atrof-muhit haqidagi dastlabki tizimli tasavvurlar shakllanadi, lug'at zaxirasi ortadi, o'z fikrini izchil ifodalash, savollarga javob berish, predmet va hodisalarni taqqoslash, guruhlash hamda umumlashtirish ko'nikmalari rivojlanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim jarayonini bolaning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, qiziqarli hamda faoliyatga yo'naltirilgan shaklda tashkil etish muhim pedagogik vazifalardan biridir.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati hisoblanadi. Bola o'yin jarayonida nafaqat hordiq chiqaradi, balki atrofdagi olamni o'rganadi, yangi tushunchalarni egallaydi, tengdoshlari bilan muloqotga kirishadi va o'z xatti-harakatlarini boshqarishni o'rganadi. Didaktik o'yin esa o'yin faoliyatining tabiiy jozibasini aniq ta'limiy maqsad bilan birlashtiradi. Bunday o'yinda bola passiv tinglovchi emas, balki topshiriqni bajaruvchi, javob izlovchi, fikr bildiruvchi va xulosa chiqaruvchi faol ishtirokchiga aylanadi.

Nutq va tafakkur o'zaro uzviy bog'liq jarayonlardir. Bola biror predmet yoki hodisa haqida gapirishdan oldin uni idrok etadi, belgilarini ajratadi, boshqa obyektlar bilan taqqoslaydi va o'z fikrini so'z orqali ifodalashga harakat qiladi. Shu jihatdan nutqning rivojlanishi tafakkur jarayonlarini faollashtirsa, mantiqiy fikrlashning rivojlanishi nutqning mazmunli va izchil bo'lishiga xizmat qiladi.

Didaktik o'yinlar aynan shu ikki jarayonni bir vaqtda qo'llab-quvvatlashi bilan ahamiyatlidir.

Didaktik o'yinlarning nutq rivojiga ta'siri, eng avvalo, bolaning faol lug'atini boyitishda namoyon bo'ladi. "Bu nima?", "Kim nima qiladi?", "Qanday?", "Bir so'z bilan ayt", "Teskarisini ayt", "Rasmga qarab hikoya tuz" kabi o'yinlar orqali bolalar yangi so'zlarning ma'nosini anglaydilar va ularni nutqda qo'llashga o'rganadilar. Masalan, "Qanday predmet?" o'yinida bolaga olma rasmi ko'rsatilganda u "qizil", "dumaloq", "shirin", "xushbo'y", "foydali" kabi belgilarni aytadi. Keyingi bosqichda shu so'zlar asosida sodda gaplar, so'ng kichik hikoya tuzish tavsiya etiladi. Natijada alohida so'zdan bog'lanishli nutqqa o'tish tabiiy ravishda ta'minlanadi.

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda "Ortiqchasini top" o'yini samarali hisoblanadi. Tarbiyachi bolaga olma, nok, anor va sabzi tasvirlarini taqdim etadi. Bola sabzini ajratib, o'z tanlovini "olma, nok va anor — mevalar, sabzi esa sabzavot" degan izoh bilan asoslaydi. Ushbu oddiy topshiriq predmetlarni tasniflash, umumiy va farqli belgilarni aniqlash, xulosani so'z bilan ifodalash kabi bir nechta aqliy harakatlarni birlashtiradi. Muhimi, tarbiyachi faqat to'g'ri javobni emas, balki "Nima uchun?" savoli orqali bolaning fikrini asoslashini ham talab qilishi lozim.

"Gapni davom ettir" va "Nima bo'ladi, agar...?" kabi o'yinlar sabab-oqibat munosabatlarini anglashga yordam beradi. Masalan, "Agar yomg'ir yog'sa..." jumlasini bolalar "yer ho'l bo'ladi", "soyabon olamiz", "ko'chada ko'lmak paydo bo'ladi" kabi fikrlar bilan davom ettiradilar. Bu turdagi topshiriqlar vaziyatni tahlil qilish, ehtimoliy natijani oldindan taxmin qilish va fikrni grammatik jihatdan to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, turli javoblarning bo'lishi bolaning ijodiy fikrlashi va mustaqilligini qo'llab-quvvatlaydi.

Bog'lanishli nutqni shakllantirishda rasmi didaktik o'yinlardan keng foydalanish mumkin. Masalan, voqealar ketma-ketligi tasvirlangan uch-to'rtta rasm bolalarga aralashtirib beriladi. Ular rasmlarni mantiqiy tartibda joylashtirib, voqeani "avval", "keyin", "so'ng", "oxirida" kabi bog'lovchi vositalar yordamida hikoya

qiladilar. Bunday mashq vaqt ketma-ketligini tushunish, sabab va natijani ajratish, gaplarni o'zaro mazmunan bog'lash hamda kichik matn tuzish qobiliyatini rivojlantiradi.

Didaktik o'yinlarning samaradorligi ularning bolaning yoshiga, rivojlanish darajasiga va qiziqishiga mos tanlanishiga bog'liq. Juda murakkab topshiriq bolaning qiziqishini pasaytiradi, haddan tashqari sodda topshiriq esa uning aqliy faolligini yetarlicha rag'batlantirmaydi. Shu bois o'yin mazmuni oddiydan murakkabga tamoyili asosida tashkil etilishi, har bir bola javob berish va fikr bildirish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur. Tarbiyachi xatoga faqat kamchilik sifatida emas, balki bolani qo'shimcha savollar yordamida mustaqil xulosaga olib kelish imkoniyati sifatida qarashi maqsadga muvofiq.

Didaktik o'yinlardan foydalanishning amaliy ko'rinishlari

Didaktik o'yin	Asosiy maqsad	Rivojlantiriladigan ko'nikma
“Ortiqchasini top”	Predmetlarni belgilariga ko'ra ajratish	Tahlil, tasniflash, umumlashtirish
“Bir so'z bilan ayt”	Umumlashtiruvchi tushunchalarni egallash	Lug'at boyligi, mantiqiy fikrlash
“Gapni davom ettir”	Fikrni mantiqan yakunlash	Bog'lanishli nutq, sabab-oqibatni anglash
“Rasmga qarab hikoya tuz”	Izchil hikoya tuzish	Nutqiy faollik, tasavvur, ketma-ketlik
“Teskarisini ayt”	Qarama-qarshi ma'noli so'zlarni o'rgatish	Lug'at boyligi, tezkor fikrlash

Ko'rgazmali vositalar didaktik o'yinlarning samaradorligini oshiradi. Predmetli rasmlar, geometrik shakllar, rangli kartochkalar, qo'g'irchoqlar va tabiiy materiallar bolaning idrokini faollashtiradi. Ayniqsa kichik va o'rta maktabgacha

yoshda aniq obrazlar orqali berilgan topshiriqlar mavhum tushunchalarni osonroq anglashga yordam beradi. Zamonaviy multimedia vositalari ham o'yinga qiziqishni kuchaytirishi mumkin, biroq ular bolaning tarbiyachi va tengdoshlari bilan bevosita muloqotini cheklab qo'ymasligi lozim. Raqamli vosita jonli suhbat va o'zaro fikr almashishni qo'llab-quvvatlovchi qo'shimcha resurs sifatida qo'llanganda pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq bo'ladi.

Jamoaviy didaktik o'yinlar bolalarda kommunikativ ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Bola o'z navbatini kutish, boshqalarning javobini tinglash, savol berish, fikrga munosabat bildirish va o'z qarashini tushuntirishni o'rganadi. Shu tariqa nutq va tafakkur rivoji ijtimoiy muloqot madaniyati bilan birgalikda kechadi. O'yinlarni nutq o'stirish, elementar matematika, tabiat bilan tanishtirish, badiiy adabiyot va tasviriy faoliyat bilan integratsiyalash ularning ta'limiy ta'sirini kuchaytiradi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqi va tafakkurini rivojlantirishda didaktik o'yinlardan maqsadli foydalanish yuqori pedagogik samaraga ega. Bunday o'yinlar lug'at boyligini kengaytiradi, bog'lanishli nutqni shakllantiradi, taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish va sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'yin mazmuni bolaning yosh va individual xususiyatlariga mos tanlanib, tarbiyachi tomonidan savol-javob, rag'batlantirish va mustaqil fikrlashga undash usullari bilan qo'llab-quvvatlanganda, ta'lim jarayoni yanada mazmunli va faol tus oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
2. Piaget J. Play, Dreams and Imitation in Childhood. – New York: W. W. Norton & Company, 1962.
3. Эльконин Д. Б. Психология игры. – Москва: Педагогика, 1978.
4. Вygотский Л. С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999.

5. Qodirova F. R., Toshpo'latova Sh. Q., Kayumova N. M., A'zamova M. N.
Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019.

6. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturi. –
Toshkent.